

ზმნა და მასთან დაკავშირებული თავისებურებანი
მარადიდულ კლარჯულში

ნათელა ფარტენაძე

ასოცირებული პროფესორი
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქართული ფილოლოგიის დეპარტამენტი
საქართველო, ბათუმი

აბსტრაქტი

მარადიდელთა მეტყველებაში იშვიათია პირის ნიშანთა გაუჩინარება (ეს ეხება მხოლოდ პირველი სუბიექტური პირის ვ-პრეფიქსს, ბაგისმიერი უ' ხმოვნის წინ და მესამე ირიბი ობიექტური პირის პრეფიქსების დაკარგვის შემთხვევებს ყრუ თანხმოვნების წინ), მაგრამ საკმაოდ ხშირია პირის ნიშანთა მონაცვლეობანი. ფუნქციურად ყველაზე მეტად დატვირთულია -ენ და -ან მრავლობითის მესამე სუბიექტური პირის ნიშნები და სხვა აფიქსთა ნაცვლად მათი გამოყენების სიხშირეც ამაზე მეტყველებს. ის არ არჩევს წყობას, პირთა კომბინაციასა და რიცხვს.

გვ-' პრეფიქსს ობიექტის სიმრავლის გამოსახატავად ცვლის მ – ან; მ – ენ, მ-ეს, მ-ონ კონფიქსები. -თ სუფიქსი კი, ობიექტის სიმრავლის გამოსახატავად, თითქმის არ დასტურდება.

-ან, -ენ სუფიქსთა მონაცვლეობა მხოლოდ მარადიდული მეტყველებისთვის და ზოგადად კლარჯულისთვის არაა დამახასიათებელი, ის შეიძლება საერთო ქართველურ მოვლენად გავიგოთ, რადგან გვხვდება ქართული ენის სხვა დიალექტებშიც, მაგრამ ასეთი სიხშირით მათი გამოყენება სწორედ სამხრული დიალექტების და კერძოდ, მარადიდულისთვის ნიშანდობლივ მოვლენად შეიძლება ჩავთვალოთ.

არც ზმნისწინთა მონაცვლეობაა კანონზომიერი, რადგან ცალკეულ შემთხვევებში შეიძლება მათ ახსნაც მოექმნოს, მაგრამ

ზოგადად ეს მოვლენა ძალზე საინტერესოა, რადგან სხვადასხვა დიალექტში მსგავსი ფორმების გვერდით გვხვდება ბევრი განსხვავებული წარმოება და საინტერესო ფორმები. ზმნისწინთა შენაცვლებას უნდა იწვევდეს ფუნქციათა ერთიანობა. ზოგჯერ ერთი და იგივე ფუნქცია შეიძლება რამდენიმე ზმნისწინით გამოიციეს; ამას გარდა შეიძლება ერთ რომელიმე მიმართულებაზე ორი განსხვავებული ზმნისწინი მიუთითებდეს. გარკვეულ სიტუაციაში ზმნისწინები ერთმანეთის მაგივრობას ეწევიან.

დამატებითი ნიუანსების გამოხატვა ყველა ზმნისწინს არ შეუძლია, ის მხოლოდ ერთი რომელიმე მათგანის სპეციფიკური ნიშან – თვისება შეიძლება იყოს.

ზმნისწინის დამატებითი ნიუანსები სრული ასპექტის გამოხატვას უკავშირდება. ყველა ის ზმნური ფორმა, რომელიც რაღაც სპეციფიკურ შინაარსს შეიცავს და დამატებითი ნიუანსები გააჩნია, უპირველეს ყოვლისა, სრული ასპექტისაა.

თემის ნიშანთა სისტემა ყველაზე არამყარი, ცვალებადი სისტემაა. თუ ამ მხრივ დავაკვირდებით მარადიდულ მეტყველებას, სურათი კიდევ უფრო შთამბეჭდავია. ერთთემიანზმნებს ხშირად ერთვის თემის ნიშნები და პირიქით: თემისნიშნის ფორმების ნაცვლად დასტურდება უთემისნიშნო წარმოება. გვხვდება თემის ნიშანთა რედუცირებული (გაწურვენ, დარეხვენ; მომკიდვიდა, გაყიდავდა...) და თემისნიშანთა მონაცვლეობის მრავალფეროვნება (-ავ, -ებ//-ი; -ებ//-ავ; -ამ//-ავ; -ავ//-ებ; -ავ//-ევ; -ებ//-ოფ; -ებ//-ობ; -ობ//-ოფ (-ეფ); -ავ//-ებ (-ეფ)...

საკვანძო სიტყვები: დიალექტი; ზმნა; ზმნისწინი; პირის ნიშნები; თემის ნიშნები.

შესავალი

მარადიდი ორად გაყოფილი კლარჯული სოფელია. ზემო მარადიდი თურქეთის რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ საზღვრებშია მოქცეული, ქვემო მარადიდი – საქართველოს.

მუჰაჯირი მარადიდლები და მათი ჩამომავლები თაობებს გადასცემდნენ წინაპართა სოფელში გაგონილ ისტორიებს, ფოლკლორს, ტრადიციებს...

შეიძლება ითქვას, რომ მარადიდელ მუჰაჯირთა სოფლებში ქართული ენის ცოდნის მდგომარეობა ისეთივეა, როგორც მუჰაჯირთა სხვა სოფლებში, კერძოდ: ქართული იცის უფროსმა თაობამ, საშუალო თაობას უჭირს, მაგრამ ლაპარაკობს წინაპართა ენაზე, ახალმა თაობამ საერთოდ არ იცის ქართული.

მარადიდელთა მეტყველებას ჩვენ მარადიდული „კლარჯული ვუწოდეთ“. ვფიქრობთ, ტერმინი კარგად გამოხატავს მარადიდული ქართულის არსს. მარადიდელ მუჰაჯირთა მეტყველება კიდევ – მარადიდული კლარჯულის ნაწილია უცხო მხარეში შემონახული. მარადიდელთა ლინგვისტური პორტრეტი სრული ვერ იქნება მუჰაჯირ მარადიდელთა ქართულის გათვალისწინების გარეშე.

ჩვენ ლინგვისტურად გავანალიზეთ მრავალფეროვანი მასალა, რომელიც ჩავიწერეთ ზემო და ქვემო მარადიდში. ამჟამად კი წარმოვადგენთ მხოლოდ ზმნასთან დაკავშირებულ თავისებურებებს.

მეთოდები

წარმოდგენილი ნაშრომი ეფუძნება კვლევის შემდეგ მეთოდებს: დიალექტური მასალის ლინგვისტური ანალიზი სინქრონიისა და დიაქრონიის ჭრილში, სტრუქტურული ანალიზი, დედუქცია, ინდუქცია, მორფოლოგიური ანალიზი.

მსჯელობა და შედეგები

პირისა და რიცხვის ნიშნები. პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი **ვ-** დაკარგულია ბაგისმიერი **უ'** ხმოვნის წინ უფრო მეტად ზმნისწინიან ფორმებში: ჩვენ ქათმებ სიმინდი **დუჟყრით** (ბალა-ბანსირთი); ჩალიღერში **ჩუჟკიდე** და დავწვი (შერეფი); აქიდანა წე–მეთქი, **გუჟუში...**, თუმცა უზმნისწინო ფორმებშიც გვხვდება **ვ-**ინის გაუჩინარების შემთხვევები, მაგრამ მსგავსი შემთხვევები არ არის უცხო ზეპირმეტყველებისთვის (ბაგისმიერი ხმოვნების წინ არ ისმის კბილბაგისმიერი **ვ'** თანხმოვანი): მე ვარი **უთხარი** მეგერ წასლაზე; ამა ღელე **უმახით ჩვენ** (უღიბეი)... იშვიათია **ვ-**ინის გაუჩინარება სხვა შემთხვევებში: ამსოჲ კაცებ დევაკავებდით, ასკერ **ჩაბარებდით** (შერეფი)... ასევე იშვიათად გვხვდება **ვ-**მ პირის ნიშანთა მონაცვლეობა: ისე ნათქვამი არ **მამიწყდება** (ერდემლი)...

სუბიექტური მესამე პირი აწმყოში გამოხატულია არა -ს' სუფიქსით, არამედ -ა' ფორმანტით, რომელიც -ან სუფიქსიდან უნდა მომდინარეობდეს. მაგალითად: თუ კაცს ბედი აქვა, იმ გზაზე წასლიხან ფეხი წამოიკრავს (ახჩაგოჯა); ყველი მაქინა მაქვა (ბერძნევი); მაა მაქვა შრატისა (ქვემო მარადიდი)... „ჩვენებურების ქართულში“ გვხვდება მყავა' ფორმაც: ჰიჩ ვინმე არ მყავა; დუქანში ვინმე არ მყავა... (ჩვენებ. 258).

მათ გვერდით გვხვდება აგრეთვე უსუფიქსო ფორმებიც, რომლებშიც ზოგჯერ სუფიქსთან ერთად იკარგება ფუძისეული ვ' თანხმოვანიც, ეს ძირითადად ეხება ქონა-ყოლის გამოხატველ ზმნებს: ნენედან მახსოვს, დანახული არ მაქ (ეშმე ახმედიე); ახლა იმფერი ფიქრი ჰა მაქ (ხინწკანა); სიცოცხლეში ერთი'ნა გადმოვდე, ჰამა ქეფგი არ მაქ (ულიბეი); ძროხა გყავს, ბახჩა გვაქ, სიმინდი გვაქ; ახლა ი ჰკვა არ მაქ, დავბერდი და (ნურუ ოსმანიე); ბახჩა გვაქ, სიმინდი გვაქ (ჩიჩქეფინქრი)... ასევე სხვა ფუძეშიც: მოპარვა ახლაც არი (გოზლუქი); ეს ჩემი შილი არი (ხინწკანა); ჩოქელელიც არი, ჩლეჩილი ფედნირიც არი, კურუთი აკეთავენ...; სიმინდობა არი ახლა (ქვემო მარადიდი)...

უკუთქმით კონსტრუქციებში არი(ს) ზმნა დისიმილირდება უარყოფითი ნაწილაკის თანხმოვნის გავლენით და გვამღევს არი(ს) >ალი'(ს) ფორმას: აქ ისე არ ალი (ერდემლი); მისი სულისთინ უკითხებენ, ღვინო-მინო არ ალი (ნუსრეთიე)...

მაქვს' და მყავს' ზმნები გამორჩეულია პირის ნიშანთა წარმოების მრავალფეროვნებით. კერძოდ, აღნიშნული ფუძე დაირთავს -ან სუფიქსს განურჩევლად წყობისა, პირთა კომბინაციისა და რიცხვისა. მაგალითად: სხვა ენა არ აქვან (ხება); ძალი ის ემე აქვან და მორეკებენ; ახლა გელინებს საქმე არ აქვან (ახმედიე); მეტი კად თურქე არ აქვან; ყველაფერი მაქვან მე...; რა მაქვან იმფერი? (ბერძნევი); სიმინდი მოვთხრი, ჩად გვაქ, თხილი მაქვან; ქალაქშიც სახლი მაქვან, ბორჩხაში (ბალაბანსირთი); პური არ მაქვან ჩვენ (ეშმე ახმედიე); თამარად გაგონილი გაქვან? (ერდემლი); ჩვენ სახში ძროხა მყავან; მეიქ ტააშვილები მყავან; აქიდან რძალი მყავან ჩვენ (ნუსრეთიე); ბევრი ჭანი გელინები მყავან; ჭანებთან მიცემული გოგვები მყავან (ახჩაგოჯა); საქონელი არ მყავან (ბალაბანი)...

აღნიშნული სუფიქსი მაშინაც გვხვდება, როცა არა მარტო სუბიექტი, არამედ ობიექტიც კი არ დგას მრავლობითში: მე მაქინა **მაქვან**; ბაბოა არ **მყავან**; მე სიძე **მყავან** (აღლიე)... აღნიშნული ფორმები რეალური სუბიექტის მრავლობითობას ორმაგი სუფიქსაციითაც აწარმოებს: მიწა ბევრი **მაქვანან** (შერეფიე); ლამაზი სოფელი **მაქვანან**; ყანები ბევრი **მაქვანან** (ქვემო მარადიდი); გასაყიდელი რამე **გაქვანან?** (ხინწყანა)... ორმაგი სუფიქსაცია გვხვდება **უნდა** ზმნაშიც: მე **უნდანან**, მაწონი **უნდანან**, ძროხა არ **უნდანან** (ქვემო მარადიდი); რაცხა **უნდანან** ის ედლებენ; თქვენი ნავალი დანახვა **მინდანან** (ერდემლი)...

„**უნდა** ზმნის რეალური სუბიექტის მრავლობითობის ორმაგი სუფიქსაცია ახასიათებს ზემოაქარულსაც“ (ნოლაიდელი, 1972:56).

საერთოდ, **აქვს** ზმნა ერთ–ერთი უძველესია, რომელსაც ბევრი თავისებურება შემოუნახავს და ამიტომაცაა მასთან დაკავშირებული ფორმათა წარმოების ნაირგვარობა კლარჯულში: **აქვს** → **აქ//აქვა//აქვან//აქვანან**.

მესამე სუბიექტური პირის ნიშანი მრავლობითი რიცხვისა – **ან** სუფიქსი ყველაზე ხშირად ინვერსიულ ზმნებში, ობიექტური წყობის პირველი თურმეობითის მესამე პირის მრავლობითის ფორმებში გვხვდება –**თ** სუფიქსის ნაცვლად:

იმსოა მარანქოზობა **უქნიან** (შერეფიე); უსტობაზე დე’სი **მუუცემიან** (მაჰმუდიე); ძველი ინსნები ჩვენზე წმინდა საქმე **უკეთებიან** (ბალაბანსირთი); **უთქმიან**, აქიდან საცხა დააბეს და იქ ისე **წუულიანო** (ბერძნევი); აქ რაცხა სახელებია იქაც **დუურქმიან** (ულიბეი); სალდათებ **უთქმიან**, ამიდან ხოჯა არ იქნებაო, წესულან (მურადიე); უსტობაზე დე’სი **მუუცემიან**; ჯამეში მივეა, წალდი, ცული **დუუკიდიან**; გზა მკეთებელებმა **უთქმიან** (ერდემლი); ისე **გუუკეთებიან** გზა (ქვემო მარადიდი)...

თუმცა არა მხოლოდ პირველ თურმეობითში დასტურდება მსგავსი მონაცვლეობა, არამედ მყოფადის ფორმებშიც:

ჩიტებ **გუუხარდებიან**, მოვლენ...; კაა ლამაზი სახლები **გეენებიან**, ჩვენი არ **მოგწონდებიან!** (ხინწყანა); ამნებს არ **ახსოვან**;

ილაჯი გეცოდნებიან ყველამფერი; ჩემტოლი არ ეცოდინებიან (შერეფი)...

პროფ. შუშანა ფუტკარაძე იმერხეულის მაგალითზე დაკვირვებით ასკვნის: „ობიექტური მეორე და მესამე პირების მრავლობითობის აღსანიშნავად -თ' ბოლოსართის გამოყენების ერთეული მაგალითებიც არ შეგვხვედრია იმერხეველთა მეტყველებაში“ (ფუტკარაძე, 2010:115), არც მარადიდელთა მეტყველებაში დადასტურებულა მსგავსი ფორმები, თუმცა „კლარჯეთის ზოგიერთი სოფლის მეტყველებაში რამდენიმე შემთხვევა გვხვდება, როცა ერთმანეთის გვერდიგვერდ დასტურდება როგორც -ან' სუფიქსიანი, ისე -თ' სუფიქსიანი ფორმები: უკრაინელი როცა ქი მეზერში წუყყანთან, მაშინ უტირიათ (კრ. VI, 240); აქ არ ცოდნთან// არხველებს ბევრი რაცხაები ცოდნიათ (კრ. VI, 239)...“ (ფარტენაძე, 2014: 40-44).

მარადიდულ კლარჯულში შეიმჩნევა მყოფადის -ენ და -ან მესამე სუბიექტური პირის ნიშანთა მონაცვლეობაც: ებზედი ერთი საათი არ შედნახვენ აქ, ჩაფლიან (ზემო მარადიდი); ერთი ძროხა შვიდი ვინცხას შეეტოლები და დაკლიან (ქვემო მარადიდი)... და პირუკუ შემთხვევაც - -ან სუფიქს ენაცვლება -ენ. მეფას ეღლებენ, მარკეტში გაყიდავენ (ბალაბანსირთი); იქ ყველამფერი დეიწავლებენ; მობილაების გაღებვა დეიწავლებენ (აქჩაკოჯა)...

თუ დავაკვირდებით, შევამჩნევთ, რომ აღნიშნულ სუფიქსთა მონაცვლეობა ფუძეში მომხდარმა ცვლილებებმაც (თემის ნიშნის დაკარგვა (ჩა-ფლ-აგ-ენ> ჩა-ფლ-ი-ან...) და გაჩენა (და-ი-სწავლ-ი-ან> დე-ა-წავლ-ებ-ენ...) განაპირობა, თუმცა დასავლურ (გურული, იმერული, ლეჩხუმური და ქვემორაჭული) დიალექტებში „მესამე სუბიექტური პირის მრავლობითი რიცხვის -ან სუფიქსი ყოველთვის შეცვლილია -ენ სუფიქსით: არიენ, ჩამოსულენ, შველიენ, იციენ, გაქცეულარიენ, მიძახიენ,...“ (მიქიაშვილი, 1986: 57-58).

ზოგადად, ქართული ენის დიალექტებში -ან და -ენ სუფიქსთა ფუნქციის საკითხი ძალზე საინტერესო და ამასთანავე უსისტემოა, რადგან მათი გამოყენების არე მეტად ფართოა. პროფ. მამია ფაღავა აღნიშნავს, რომ „კლარჯულში -ან, -ენ სუფიქსები იმდენად სხვადასხვა პირის კომბინაციებში იხმარება

რიცხვის განურჩევლად, რომ შეუძლებელია რაიმე კანონზომიერების დადგენა. -ან, -ენ სუფიქსთა ფუნქცია უნდა განვსაზღვროთ კონტექსტის მიხედვით“ (კლარჯეთი, 2016: 550). მსგავსი მოვლენების შესახებ ბ. ჯორბენამე აღნიშნავს, რომ „დიალექტში შეიძლება მოხდეს ფორმანტთა ფუნქციური გადააზრება“ (ჯორბენამე, 1989: 428).

-ენ - სუბიექტის მრავლობითის სუფიქსი, შეიძლება ითქვას, ყველაზე აქტიური და მრავალფუნქციური აფიქსია მარადიდულ კლარჯულში, რაზეც მეტყველებს შემდეგი გარემოებანი. კერძოდ, ის გვხვდება **დ'**, -**ოდ'** სავრცობიან ფორმებში, განურჩევლად სუბიექტისა და ობიექტის რიცხვის მნიშვნელობისა: იმის გოგო ძლათ **მყავდენ** (ზემო მარადიდი); წუხელი ქორწილი **მქონდენ** (ბალაბანსირთი); ინჟინერი იყო ჩემი ბიჭი ხულოში არხები **გაყავდენ** (ქვემო მარადიდი); ძველათ ებზედი ფეხზე რამე არ **მქონდენ, მცივოდენ**, ფუხრობა იყო; ნენემს ფემტემალი **მქონდენ** (ნურუ ოსმანიე); დელქენჯებს არ **ყავდენ** ნავი; აქავრელებს **ყავდენ...** (ემზე ახმედიე); დედამთილმა ადექითო **მეტყოდენ**, იმან არ **იტყოდენ** (ულიბეი); ჰაივანი **მყავდენ**, ახლა არ კადრულობენ (შერეფიე); ერთმანები **უყვარდენ** და მეიყვანა, ასეა ახლა... (ერდემლი); კაცმა **დეწიკებოდენ** მას (გულდიბი); დიდმა იცის და პაწა ბიჭმავერ **ლაპარიკობენ** (ადაფაზარი); გოგოს და ბიჭს ერთმანები **მოწონდებოდენ** და იქნებოდა ქორწილი; არ **მოწონდებოდენ** და რამე არა...

-ენ სუფიქსი გვხვდება აგრეთვე წყვეტილში ობიექტის პირველი, მეორე და მესამე პირის მრავლობითის ფორმებთან: **დამაბიწყენ** ყველამფერი ჩვენ დეჯალმა (ნურუ ოსმანიე); ხუთმეტი წლისა ვიყავი, ბეჭედი რომ **მიმიტანენ** (ულიბეი); დილას **გეპინენ** თქვენ (ადლიე)? რატუმ ისე **ქნენ** ა' ვიცი; ერთს-ხვამ წევდა, რომ არაბადაართვენ, სახლიც **ართვენ** და დარჩენ ორთაში, გითთი (ნურუ ოსმანიე); ახლა იმის მამამისმა ძალიან დიდი პატივი **მეცენ; მეყვენ** იშტე, მეყოფიან; ახლა თუ **დამპირდენ** სახლის მოწყობა? (ბალაბანი)...

-ენ სუფიქსი გამოიყენება წყვეტილში, უწყვეტელსა და ძირითადად ხოლმეობითში -**ნენ** სუფიქსის ნაცვლად:

კვამლი დიდხან ყოფილიყო და **წევდენ...** რუსებმა ქილისე **ეებდენ; ...ტიროდენ, ლაპარიკობდენ,**

დეწიკებოდენ (ზემო მარადიდი)... დიდვანებმა სელი ვეტყვით, **დათესედენ**, გეზდებოდა, **მოჭრიდენ**, **დაჩევიდენ**, ძაფი **გამოდებდენ**, ქალებმა **დაართავდენ** და ქილიმი **გაკეთებდენ** (ხება); სირელით შუამსკენ **მიაწვებოდენ** (გოზლუქი); ჩვენი დიდვანებმა რუსებისთვის გონჯი არ **იტყოდენ** (ნუსრეთიე); ჩამოვლად, ისე დოლჯი **მოყავდენ**, ბათუმამდე **ჩევდოდენ** (ჩუბუქლუბალა)...

თუმცა უნდა ითქვას, რომ ისტორიულად ეს ფორმები მართებული იყო და სწორედ ამ დიალექტებმა შემოგვინახა ისინი.

როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი მონაცვლეობენ: **-ნენ' //-ენ' //-ეს'**. შ. ფუტკარაძე კი იმერხელში ადასტურებს როგორც **-ეს'** სუფიქსს, ისე **-ნენ'** საც, და მიიჩნევს, რომ ეს კილო „გარკვეულად ემიჯნება დასავლურ ქართულ ხალხურ მეტყველებას და უფრო მეტ მსგავსებას ამჟღავნებს როგორც ძველ ქართულთან, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს კილოებთან“ (ფუტკარაძე, 2010: 111–112).

მაქახლელი მუჰაჯირების მეტყველებაში **-ენ'** იან ფორმათა გვერდით დადასტურებულ **-ეს** სუფიქსს პროფ. მამია ფაღვა უჩვეულოდ მიიჩნევს და აღნიშნავს, რომ: „-ენ ნიშნიან ფორმათა გვერდით უჩვეულო ჩანს **შეეშინეს** (=შეეშინათ), მათ გვერდით მოსალოდნელი იყო **შეეშინენ'** ფორმა“ (ფაღვა, 2014:230).

-ეს' სუფიქსი ახალ ქართულში მხოლოდ მოთხრობითურ-უნვიანი სუბიექტის მქონე ზმნის წყვეტილში გვხვდება (დაწერეს მათ, თქვეს მათ...), სხვა შემთხვევაში ჩაენაცვლა **-ნენ'** (მოვიდნენ, დაემალნენ...). მარადიდულ კლარჯულში, და ზოგადად სამხრულ დიალექტებში, **-ეს** სუფიქსი წყვეტილში საერთოდ აღარ გვხვდება, მათ ყველგან ჩაენაცვლა **-ენ'** სუფიქსი: **ოქრო დამალენ...** ჰა **დამალენ** არ ვიცით (შერეფიე); ქილისე მალლა **გაკეთენ**, ჯამიეც მალლა **გაკეთენ** (ბალაბანსირთი); ჩვენ დიდვანებმა **გამათხოვენ** (ხება); აქა რომელმა **გითხრენ?**; რუსებმა ბევრი შაჰმელი **მიცენ** (ზემო მარადიდი); [მთვრალი] **ამწიენ**, გახიდული ჩამომიყვანენ; გზაში კეკებეშნიკმა დეწია, ჩვენებმა **დაასწრენ** (ზემო მარადიდი); სამი დღე **შეინახენ**, მისი სულისთვის **დალიენ** (ბერძნევი); ქუნჩალი **დაანთენ** ოჯახში, კვამლი დიდხან ყოფილიყო და **წევდენ** (ერდემლი)...

ეს მოვლენა მეტ-ნაკლებად ახასიათებს დასავლურ კილო-
ებსაც. ფართოდაა გავრცელებული ქვემოიმერულშიც (ფანჩვიძე,
1945: 846).

საინტერესოა -ენ (> -ნენ) სუფიქსთა გვერდით -ონ სუფიქს-
იანი ფორმების არსებობა მარადიდელთა მეტყველებაში: **იყონ**
და, მოსაფირი არიან, **დაედონ** (ქვემო მარადიდი)...

-ავ, -ევ და -ამ თემისნიშნიან ზმნებს პირველ თურმეობითში
ყველგან აქვს -ია დაბოლოება, თემისნიშნიანი ფორმა არსად
დასტურდება: ამის ხისიმს გაღმა სახლი ქონია, ყორე გამუჟქრია,
ალთუნი **დუუმალა** (ბალაბანსირთი); აქ ბეგაჲ რომ მოვდოდა,
მაშინეჟე დედესთვინ **უთქმია** (ზემო მარადიდი); ორი კოჭობი
წითელი **წუურთმია** (ეშმე ახმედიე); მე არ **დიმინახია**, ჩემი კაცი
ჩემი ბიცოლას კუთხეა, ჩემი ბაბას ნენესი (ბერძნევი)...

რაც შეეხება ობიექტური პირის ნიშანთა სისტემას, ამ
კუთხითაც საინტერესო მონაცვლეობა დასტურდება მარად-
იდულ კლარჯულში. კერძოდ: პირველი ობიექტური პირის
სიმრავლის გამოსახატავად **გვ**- პრეფიქსის ნაცვლად ყველა
შემთხვევაში დასტურდება **მ**- პრეფიქსი: დიდნენემა ასე **მეტყოდა**
ჩვენ (ბერძნევი); ორი-სამი წელიწადი ერთმანები **მიყვარდენ** და
წავყევი (ულიბეი); ბიცოლა-ბიძას **მიძახდენ** ჩვენ და იმათ
დედიკოს... ქვემო მარადიდი); **დამაზიწყენ** ყველამგერი ჩვენ
დეჯალმა (ნურუ ოსმანიე); ჩვენ არ **დამალაპარიკებდენ** ძმებმა
(ქვემო მარადიდი)...

როგორც მ. ცინცაძე აღნიშნავს, „კირნათ-მარადიდულ თქმაში
გვ- სუფიქსს ცვლის **მ-ან, მ-ენ, მ-ეს** (კავშირებითში - **მ-ნ**)
ცირკუმფიქსი: **მიყვარან, მიყვარდენ, გემეთენებიეს...**“, რომელიც
სისტემის ზემოქმედებითაა ახსნილი (ცინცაძე, 1954: 67). ჩვენ
მიერ ჩაწერილ მასალებში დადასტურდა **მ-ონ** კონფიქსიანი
ფორმებიც: რატონ მოხველი და ახლა შიმყვარდენ და არ'ნა
დამავიწყონ (ხინწკანა); (დედას) ხუთი ღარჭი ყავდა, რომელი'და
დამაძინონ (ხება); ბეჭედი მე'ნა **მაჩუქონ** (ზემო მარადიდი)...

მეორე სერიაში მეორე პირის მრავლობითობა გამოხატულია -
ნ სუფიქსით: ღმერთმა კად ფული **მოგაგებიონ**, ღარჭებს
კადგაჭმევიონ, კადგამყოფონ; ლამაზი ქალი ხარ, თვალი არ
გაცემო. **გაცოცხლონ, გახარონ**, შენც და შენც; მანქანაში მიხართ,
ჰადმე ყეზა არ გექნენ, კა[რ]გობით **წიგიყვანონ**, კა[რ]გობით

ყველა დერი **გაწერიონ** (ხინწკანა); ღმერთმა კარქობა **მოქცონ**, მუბაარექმა (ხინწკანა)...

მეორე ობიექტური პირის **გ-** პრეფიქსი მკვეთრების წინ ყრუვდება და ისმის კ' ან ქ': კიდევ კაჲ, ზექერიაჲ, გოგო არ **კყავს** (ნურუ ოსმანიე); **მოქწონდენ** აქავრობა? (ხინწკანა)...

მესამე ირიბი ობიექტური პირის პრეფიქსის ხმარების მაგალითებს მნიშვნელოვნად სჭარბობს მისი დაკარგვის შემთხვევები. მარადიდულ კლარჯულში **ო** პირის პრეფიქსი ძირითადად იკარგება ყრუ თანხმოვნების წინ: ნავს **ქონდა** ერთი ორმოზდაათი მეტრო თოკვი (მურადიე); დედემ თუჯარი იყო, მალაზა **ქონდა** (ბალაბანსირთი); ბაღანას გონჯი ავადევლობა **ქონდა** (ზემო მარადიდი); ამას კოკოლეთხევი **ქვია**; სალდათმა ფიშელი **მიცა**; მოზობელმა თუთხმეტი კვადრატი სახლი **მიცა** საჩუქრათ; თავრობამა არ **მიცემდა** (გულდიბი); პურმა თავი **მიცემს**, იმა შიან პარკები **მიცემს** (შერეფიე)... **ო** პირის პრეფიქსი იკარგება ყრუ მკვეთრი თანხმოვნების წინაც: ამ კაც ქალი **ყავდა** და მუუკდა; იმა რა **ჭირს?** (ახჩაგოჯა)...; ნენეს ხუთი ბაღანა **ყავდა**; ქალი დამალული **ყოლია** (ახმედიე)...

ზმნისწინი. მარადიდელთა მეტყველებაში ზმნისწინთა მონაცვლეობა არ გამოირჩევა მრავალფეროვნებით, თუმცა დასტურდება – საინტერესო შემთხვევები. კერძოდ: **შე-** ზმნისწინი **მი-** ზმნისწინის ნაცვლად: ერთი ძროხა შვიდი ვინცხას **შე-ეტოლები** და დაკლიან, მოქცემენ, გაანაწილებენ (ქვემო მარადიდი); აირანი **შე-წოდე** (მი-აწოდე) (ულიები). მიდი, ახლოდდან **შე-წოდე** (ერდემლი)...

მსგავს ფორმებში აშკარად ფუნქციათა ერთიანობასთან გვაქვს საქმე, რადგან მი-, შე- ზმნისწინები საიქითო მოქმედებაზე მიუთითებს.

ზოგჯერ **გა-** ენაცვლება **შე-** ზმნისწინს როგორც ზმნებში, ისე ნაზმნარ სახელებში: **გა-ვპირდი** ჩევდენა იქა, ვუშველო (გოზლუქი); ჩემი ძმა **გა-წუხებულია** ეს თვე (შერეფიე); არ **გა-აწუხოს**, კარი მიაძრევია; არ **გა-წუხდე**, მოვალ, დეგებმარები-მეთქი (ადლიე); თურქებ **გუ-უწუხებია**; არ ვარ **გა-წუხული** (ზემო მარადიდი)...

საინტერესოა **მო:და-** ზმნისწინთა მონაცვლება: ზამთრი-სთვინ **და-ვამარაგეთ** (ეშმე ახმედიე); ყველამფერი ჰაზირობა

შედნახვენ, აბა... ტონტურიში დადეფ, სიმინდი სერენში შედნახ, ყველამფერი გააკეთავ, ჰაზირობა იქავ, **დე-იმარაგეფ** (ნურუ ოსმანიე); რატონ **და-მატყვილე**, გო, შენი ბალანა ვიყავ? (ადაფაზარი); სიცოცხლეში **დე-მენატრენ** ბაღნები (ხება); ლენინმა **და-ატყვილა** იქაური ხალხი, შენი თავი გვინდაო; თქვენი ქილისე იქეთაა, აქეთ არააო, **და-ატყვილენ** (ზემო მარადიდი)...

დასახელებულ ფორმებში, მართალია, **მო-** ზმნისწინი ჩანაცვლებულია **და-** ზმნისწინით, მაგრამ ეს მონაცვლეობა შეიძლება გარკვეულწილად განაპირობა ინტენციობის შინაარსის ელემენტის შეტანამ, რადგან აღნიშნული მოქმედება ერთ საგანზე არ ვრცელდება.

გა:ჩა: მალე **ჩა-ჩუმდენ** ისნები (ბალაბანი); ათი წელი **ჩა-ჩუმებული** ვიყავ, მერე ვთქვი (ზემო მარადიდი)...

ასეთ ფორმებს შეიძლება სხვაგვარი ახსნა მოუვნახოთ, **ჩაჩუმდენენ** - დროებით, არა სამუდამოდ, თუმცა ეს მხოლოდ ცალკეულ შემთხვევაში.

შე:და: ჩემი ბიძაშვილი წყალში ჩავარდა, **და-შინდა**, ღამეში ადგებოდა, კედელზე გადიოდა (ბერძნევი); მე ჯაიდ ვიყავ, რამ არ ვიცოდი, იმსოდა-მაწავლა ყველამფერი. დედამა არ **და-აწავლიდა**, ისე **და-მაწავლა** შილმა (ხინწკანა)... ეს უკანასკნელი ფორმები სალიტერატურო ქართულში გვხვდება ან უზმნისწინოდ, ან შე- ზმნისწინიანი ფორმით. ასევე უზმნისწინო ფორმას ენაცვლება **გა-** ზმნისწინიანი: ჩვენ **გა-ვკითხავთ**, ხელნაწერი გაქვა, კად ხარ; დალაპარაკნა დედწყებენ, **გა-კითხავ**, იმის პასუხი გააგძელებენ.

ა:შე: რატუმ **შე-ჩქარდი**; ნუ **შე-ჩქარდები**, რას შიჭამთ, რა მეგენდომებიან (ხინწკანა); მაყარი არ **შე-ჩქარდებოდა** (ზემო მარადიდი)...

და:მო (>მე): **მე-ვღალე** იშტე...; მაშინ ერთი კად გამოვცხე, **მო-მღალა**, **მო-მღალა**, მეტი **მო-მღალა**; ისინი გურჯი არიან, ყური **მო-მიგდე**; თუ არაა, ვერ შეჭამ, **მოგარჩობს**; [მენავეებს] ხალხი მიყავდენ, ყაზიადი, მარილი (ნურუ ოსმანიე); **მო-ჭვირთავდენ**, წამოვდოდენ (ქვემო მარადიდი)...

ეს უკანასკნელი ფორმა შეიძლება **და-ტვირთა'** და **მო-იტანა'** სკონტამინაციად მივიჩნიოთ.

მო:გა (>გე): ორასი მანათი მუყუცემია ქაზიმასტინ, რომ **გე-
ახმარეთო** (კლარჯ., 937); აქ თურქი მაგას არ **გე-იკითხავს** (იქვე,
938)...

ჩა:და: ბაბამ ცეცხლი **და-აქრობია** (კლარჯ., 939)...

წა:ჩა: ჩალიღერში **ჩუ-უკიდე** და დავწვი...

და:წა: **წე-გჭედებოდით** თხილი გაფენილში...

და:გა: პროხა **გე-ეჩვია** (გა-ეჩვია) სიმინდი ჭამას; დილას
ჭამაზე **გა-ჩვევლია**; წუხელ **გა-სველდით**, გო?; **გა-მსუბუქდა**; **გა-
გაწყნარო**; **გე-ისვენო**...

და:შე: ჰამა ჭადიქვეშ **შე-ემწყრია** მან (კლარჯ., 929)...

ამ უკანასკნელ ფორმებში ზმნისწინთა მონაცვლეობა
კერძოობითი ხასიათისაა და უნდა იწვევდეს ფუნქციათა სიახ-
ლოვე.

მარადიდელთა მეტყველებაში დადასტურდა ისეთი ზმნური
ფორმები, სადაც ერთმანეთს ენაცვლება **მი-** და **მო-** ზმნისწინები.
მართალია, ზოგჯერ ის თავისი ძირითადი, პირვანდელი
მნიშვნელობით არის გამოყენებული, მაგრამ მათ გვერდით
გვხვდება საპირისპირო ფორმებშიც. როგორცაა, **მი-მიპარა**, **მი-
მიტაცა**, **მი-მიკტა**... აქ ერთი წრეველს ტაფადმი-მიკტა და ჩემი
თეიზეს შვილები ამოვდენ თეელი; მე ექსი ბაღანა მყავდა და
ერთი ამ ბარაქჩი ყაზა იქნა და **მი-მიკტა** ერთი შვილი, მეზელული
იგზუა (ზემო მარადიდი); **მი-მიკტა** კაცი ამდონი წელი (შერეფიე);
მალე მიხვალ **მი-გირჩება**, თუ არ მიხვალ **მი-გიკტება** (შელოცვა)...
მაგრამ: ხვალ და ზეგ ინშალლა რამე ზარალი არ **მიმივლენ** და;
ვერ **მი-ვაფერე**, არ იქნა; არ ვიცი, ჩემი თავი ნიშნენ (ერდემლი);
მი-მიტანენ, გამაშინჯია შილმა მოვდა (ეშმე ახმედიე); **მი-მიტანენ**
ორი თანე ლირა, ერთი ბეშლი, ერთი იუზული (სამაჯური) **მი-
მიტანენ** (ხება); ახლა ლამაზი თეელი გითხარევით, ხვალ და ზეგ
ინშალლა რამე ზარალი არ **მი-მივლენ** და; მოვდა ერთი ჰაჯი, **მი-
ეწონა** ცხენი; დეიწყო კაცმა ჰამა, არ **მი-ეწონა** (ადლიე)...

რაც შეეხება ზმნისწინთა დამატებით ფუნქციებს, უნდა
აღინიშნოს, რომ დამატებითი ნიუანსების გამოხატვა ყველა
ზმნისწინს არ შეუძლია, ის მხოლოდ ერთი რომელიმე მათგანის
სპეციფიკური ნიშან – თვისება შეიძლება იყოს.

ზმნისწინის დამატებით ფუნქციებს ასპექტის კატეგორ-
იასთან კავშირში განიხილავენ. ზ. ჭუმბურიძე ზმნისწინის მიერ

ასპექტის წარმოების მრავალფეროვნებას იმით ხსნის, რომ ზმნისწინს რამდენიმე ფუნქცია აკისრია და ერთბაშად ყველას შესრულება უძნელდება. ამიტომ წინა პლანზე დგას ხან ერთი, ხან მეორე ფუნქცია, დანარჩენი კი იჩრდილება. მეორე მხრივ, ასპექტის გამოხატვის ზოგი თავისებურება დამოკიდებულია ზმნათა შინაარსზეც, რომელიც ყოველთვის ვერ იგუებს ასპექტის გაგებას. გარდა ამისა, ჯერ კიდევ ძალაშია ძველი სისტემის ნაშთიც (ჭუმბურიძე, 1967:57).

ბ. ჯორბენაძის აზრით, „ასპექტი გაცილებით უფრო ფართო ცნებაა, ვინემ ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაშია წარმოდგენილი. ასპექტი გულისხმობს არა მარტო მოქმედების დასრულება-დაუსრულებლობას, არამედ ერთგზისობა-მრავალგზისობას, წყვეტილებრივ-განგრძობითობას. ასპექტის სრული სახის დამატებითი სემანტიკური მახასიათებლებია: ოდნაობა, უნებლიობა, მოჩვენებითობა, ფინალობა, ზღვრულობა, არაზღვრულობა, მოქმედების დაწყებითობა-ინხოატივი და ა. შ. (ჯორბენაძე, 1989: 259).

ამდენად, ზმნისწინის დამატებითი ნიუანსები სრული ასპექტის გამოხატვას უკავშირდება. ყველა ის ზმნური ფორმა, რომელიც რაღაც სპეციფიკურ შინაარსს შეიცავს და დამატებითი ნიუანსები გააჩნია, უპირველეს ყოვლისა, სრული ასპექტისაა.

მოქმედების ოდნაობაზე ძირითადად მიგვითითებს წა-, წამო- ზმნისწინები: **წა-ავლეფ** თოკზე ხელს; დილაზე სახლს **წა-გავს**; **წა-ზურე**; თავი **წა-ხსენი**; ხელი **წა-კრა**; კარზე **წა-მოდვა**; **წა-თლიმა**; ერთ არ **წამო-ქხედავ**...

ამავე ფუნქციას ასრულებს **მო-** და **შე-** ზმნისწინებიც: ისი დავდეფ, **პაწაიმო-თფება**, მადა მაქვა შრატისა. ეივსება, **მო-ვშუშავთ**, მერე **მო-ვხრისავთ** და ჩავტენავთ; ჩემ დედემა ყველა იერზე წყალ **მა-აშხაპებდა**; **მო-სვა**; **მო-წვა**; **მო-ვდალე**; **მო-ვწორდი**... არ **შე-გეხათროთ**, არიან აქ (კლარჯ., 939); დავხრესავთ და იმა შეში გობებში **შე-თბება** (იქვე, 941)...

ინტენსიობა, როგორც წესი, გადმოიცემა **და-** ზმნისწინით და ისეთ მოქმედებას აღნიშნავს, რომელიც ხდება ცალ-ცალკე: კიტრ **და-ვთოფავთ**; პური მარცვალ გარცხა და ისე **და-კაზმა**; აკვანები **და-ვარწევდით**, ვუმღერდით; გოგვები **და-ვათხვე**; დიდვანები **და-კტენ**; ამუშავალ ალაგას ნავი გატეხილა, ხალხი **და-**

ღუმპვილა, იტყოდენ. და-ასტავლე, და-ატყვილე, და-ლობე, და-ცრი, და-ტეხე, და-სივდა, და-აშრო...

და- ზმნისწინი გამოხატავს აგრეთვე გარდაქცევას, სხვა ვითარებას: ზამთარში შეინახდენ, და-ფქვილდებოდა...

გვარი. კონტაქტი

გვხვდება დ'ონიანი ვნებითის ნაცვლად ენიანი წარმოება: ახლა მისით **ეთხოვებიან** (ნუსრეთიე)...

ჩანს ი'ნიანი ვნებითის ნაცვლად დ'ონიანი ფორმები: ყურძენების არეში იზდება და **გახარდება** (ზემო მარადიდი)...

თვალში საცემია ზმნის გართულებული ფორმები: სააკა-შვილი აქ რომ მოვდა, იმან **თარჯიმანობა გააკეთა** (ნუსრეთიე); კარი'ნა დუუტო, **დანლიშობა ენას...**; მე **თემიზობას ვაკეთავ** (ნურუ ოსმანიე); ორი კაცმა **ლაპარიკს იჯებიან**, ჩვენი ფედამბერმა გადიარა იქა, მოტრიალდა ერთი საათის უკან, შუუხედია, რომ ერთმანეთს წაკინდლებიან არკადაშები (ნუსრეთიე)...

შუალობითი კონტაქტის -ინ სუფიქსი უმეტესად ოდენ ხმოვნით არის წარმოდგენილი: დოდოფალ ხანჯლებში გაარუნიებდენ, კედელზე დაასობდენ და ისე. მერე თეფშს **გაატეხიებდენ**; ბაქლავა **მოატანიებდენ**, ქათამი **მოატანიებდენ**...(ზემო მარადიდი)...

თემის ნიშანთა მონაცვლეობა. მარადიდული მეტყველება საინტერესოა თემის ნიშანთა მონაცვლეობის მრავალფეროვნებით. როგორც გ. გოგოლაშვილი აღნიშნავს: „თემის ნიშანთა სისტემა ყველაზე არამყარი, ცვალებადი სისტემაა. თუ თანამედროვე ქართული ენის დიალექტებს ამ მხრივ გადავხედავთ, სურათი კიდევ უფრო შთამბეჭდავი იქნება“ (გოგოლაშვილი, 2012:667).

თემის ნიშანთა გამოყენებისა და გავრცელებულობის მხრივ კლარჯულში ჭირს რაიმე კანონზომიერების დადგენა. სურათი მეტად ჭრელია. შეიძლება ითქვას, რომ პარალელურ ფორმათა უმეტესობა სწორედ თემის ნიშნებთან არის დაკავშირებული (ფალავა, 2014:3-8).

ამ მხრივ არც მარადიდული კლარჯული მეტყველება განსხვავდება. აღნიშნულ კილოშიც გვხვდება საერთოდ სამხრული მეტყველებისთვის დამახასიათებელი თემის ნიშანთა მონაცვლ-

ეობის საინტერესო შემთხვევები. კერძოდ: ერთთემიან, -ი სუფიქსიან ზმნებს ერთვის -ავ' თემის ნიშანი: ამერიკამა რა გიშველავს აქა? (ზემო მარადიდი); მარტო ჩად, თხილი ვყიდავთ (ნუსრეთი)...

-ავ' თემის ნიშანი დასტურდება სხვა უთემისნიშნო ზმნებთანაც: დემექს დუყურის, ჭამავს, ეამება... (შერეფი); ჯილველოს ვმდერობთ (ულიბეი); ვერ ტანულოფს, არ უყვარს (ერდემლი); მახარებელად რომ მოვა, რახი მედთხოვავ, ხილი მედთხოვავ, ბაქლავა მედთხოვავ, ქათამი მედთხოვავ (ზემო მარადიდი)... ასევე გვხვდება ფუძედრეკად ზმნებშიც: იმან იჭირავს, ქალმა იჭირავს (ეშმე ახმედიე); ჩვენ ვკრიფავთ, ცოტაა და მეტი ბევრი რომ არაა, ერთი ტონა, ისე იმისთინ ჩვენ ვკრიფავთ (ადლიე)...

გვხვდება პირუკუ შემთხვევებიც, თემისნიშნიანი ფორმების ნაცვლად უთემისნიშნო წარმოება. ძირითადად -ავ' და -ამ' თემისნიშნიანი ზმნები პირველ თურმეობითში -ია დაბოლოებისანია, რაც უცხო არ არის ზეპირმეტყველებისთვის: უთქმიან, დაგკარქონ'დაო თურქეთშიო (ბერძნევი); ქალისთინ უთქმია ამ კაც, კამ საჭმელი გააკეთევო (მურადიე); აქ ბეგად რომ მოვდოდა, მაშინეზე დედესთინ უთქმია (შერეფი); წიგიყვანოთ'დაო, უთქმიან ამ კაცისთინ (ახჩაგოჯა); სალდათებ უთქმიან, ამიდან ხოჯა არ იქნებაო, წესულან (გულდიბი); ვოტკა უსმია და სული გუდუურჩენია ხოჯას (ახჩაგოჯა)...

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ერთმანეთის გვერდიგვერდ უთემისნიშნო ზმნა თემის ნიშნითაა გაფორმებული და თემისნიშნიანი უთემისნიშნოდაა წარმოდგენილი: კაცებმა დაკლიდა, ხორცი გაყიდავდა (ხება); იმის მერე ჰიჩ რამ არ გაყვიდავთ (ბალაბანსირთი); აქ დაბადულია და არ იცის (გულდიბი); სალდათებ ერთმანებ უყურვენ (ადლიე)...

თემის ნიშანი რედუცირებულია შემდეგ ფორმებში: ფხალი გაწურვენ, ლაფერადთ დარებვენ; რაფერ მომკიდვიდა მე ხელი... (ბერძნევი); დედემა გააკეთებდა, გაყიდიდა... (ეშმე ახმედიე), თუმცა პარალელურად გვხვდება: ხორცი გაყიდავდა. იმის მერე ჰიჩ რამ არ გაყვიდავთ (ეშმე ახმედიე)...

-ავ, -ებ//-ი: ქედქედელმა კაცი მოკლიდა ძველათ; ქლასკურელებმა წალდით კაცი დაკლიდენ (შერეფი); აქ ძველათ ალთუნის ფინჯანით ყავეს სმიდენ (ბალაბანი); მე დუუმახდი;

ასე, ზომო, სოფლებისკე ქალი არ მიცემდენ, არ **გავათხოვდით** (ზემო მარადიდი)...

-ებ//ავ: ჩვენ თურქე **დევლაპარიკავთ;** რუსის ჯარი **გვიყურავს** დურბინით (ზემო მარადიდი); აოქ, არ **ვიჩხუბავთ;** აქავრი ხალხი არ **იჩხუბავდა;** ნენეა დაჟდებოდა, **იტირავდა** (ზემო მარადიდი); ბედავა ნიჩაბს **ატყაპუნავ,** გზა არ მივა (მურადიე); ამა ჩვენ ხალხმა **ვყურავდით,** ახლა თავრობამა **უყურავს...** (შერეფიე); წაბლი ვინმემ არ **უყურავს;** ამ ქალმა **მალაპარიკავს** (ბერძნევი); ჩვენ არ **ვაკეთავთ** (ჩაის) (ულიბეი); დილაგაკეთავდი შუადიხან შეჭამდიხაბა ანეს მაქინა ქონდა, ხელით **დაატრიალავდა** (ახმედიე); ერხელა **ვითამაშავდით,** ოკედვითამაშავდით თელი მამამთილთან (ემშე ახმედიე); იმად ნენეს **უყვირავდა,** **გააგულიანავდა** ნენეა (ხება); ოჯალი **გაკეთავს,** ცეცხლი **გაანთავს,** ხორცი **გადააწითლავს;** ჭამისთინ **გავაკეთავთ,** თაფლიც ჩვენი ჭამისთინ (ხინწკანა)...

-ამ//ავ: რომ არ დემყვიროს, ფული ვერ **აართავს** (გოზლუქი); ვინმემა ქართული გვარი ვერ **დედრქავს** (გულ-დიბი)...

-ავ//ებ: ჩაყრიან თორბაში, **გამოწურებენ,** სუზმე გახდება (ემშე ახმედიე); დაირე მიცემული მაქვა, **ძინებენ;** აქ გამოვდოდა, აქ **ილოცებდა** (ხება); ჩვენთან ყუსური იყოს **დაფარებენ** (მურადიე); მაღი ის ემე აქვან და **მორეკებენ;** მაღი ის ემე აქვან და **მორეკებენ,** ზოგმა ძულურთი, მაღი გამეღლებენ, დარჩება აირანი, აადულებენ, სუზმე **გაკეთებენ** (ულიბეი); მისი სულისთინ **უკითხებენ,** ღვინო-მინო არ ალი... (ბერძნევი); ერთმანებ დუუმახდით, ავდგებოდით, **ვიმარხებდით** (ერდემლი); ჩაყრიან თორბაში, **გამოწურებენ;** სელს **დავთესებდით,** პური **დევთესებდით** (ზემო მარადიდი)...

-ავ//ევ: სიმინდის ჩენჩში **დამალევდენ** (ულიბეი); ახლა ფხალი გაკეთებული მაქ, კად, **გაჭმავთ?** (ემშე ახმედიე)... ამგვარი მონაცვლეობა ძირითადად ხდება ხოლმეობითსა და მყოფადის კავშირებითში.

-ებ//ოფ: რავა **დედწყოფ** სიცილს ...

-ებ//ობ: ე ომი რომ **დაწყობილა,** ჩვენი ორი ბიძად, ოთხი ძმადან, სამი ბათუმში დუუკავიან (ზემო მარადიდი)...

-ობ//ოფ (-ეფ): მოხარშავ. მოხარშულ დავფშნი, სიმინდი

გავხდი, გავახმეფ, დავაფქვევ, ისე არ შეჭამენ (შერევიე)...

-ავ/-ებ (-ეფ): ისი ყველა ოჯალში ვერ ნახეფ (ბერძნევი);
ყანებში კარტოფილი დავარგებლით, სიმინდი დავარგებლით
(ახცაგოჯა); გაზი მაქ, დავახურეფ, გადავებრუნეფ,
გადმოვებრუნეფ, გამოცხვება და ვჭამ ცხელ-ცხელი (გულდიბი)...
დასკვნა

ჩვენ შეძლებისდაგვარად აღვწერეთ და გავანალიზეთ ისმ-
რავალფეროვანიმასალა, რომელიც ექსპედიციის ფარგლებში
ჩავიწერეთ ზემო და ქვემო მარადიდში. ვაჩვენეთ ის მნიშვნელო-
ვანი თავისებურებანი რომლებიც ზმნას უკავშირდება და შეიძ-
ლება ითქვას, რომ ამ თავისებურებათა დიდი ნაწილი საერთოა
სხვა სამხრულ კილოებთან, თუმცა გამოიკვეთა ისეთი ფორ-
მებიც, რომელიც მარადიდული მეტყველებისთვისაა დამახასი-
ათებელი. ზმნის კატეგორიათაგან საინტერესო სურათი შეიქმნა
პირის ნიშნების გამოხატვასა და თემის ნიშანთა მონაცვლეობაში,
რომელთაც სისტემური ხასიათი აქვს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Gogolashvili, G. (2012). Tanamedrove Kartuli Enis Morfologia. Gamomcemloba „Meridiani“, Tbilisi. გოგოლაშვილი, გ. (2012). თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი;
2. Faghava, M., Tsintsadze, M., Baramidze, M., Chokharadze, M., Shioshvili, T., Mamuladze, Sh., Khalvashi, R., Mgeladze, N., Shashik'adze, Z., K'aralidze, J., (2016). K'larjeti. Tbilisi. (მ. ფაღავა, მ., ცინცაძე, მ., ბარამიძე, მ., ჩოხარაძე, მ., შიოშვილი, თ., მამულაძე, შ., ხალვაში, რ., მგელაძე, ნ., შაშიკაძე, ზ., კარალიძე, ჯ. (2016). კლარჯეთი, თბილისი;
3. Mikiashvili, O. (1986). Kartuli Enis Dialekt'ebis Urtiertsherevisa Da Interferenciis Sakitkhebi. Tbilisi. მიქიაშვილი, ო. (1986). ქართული ენის დიალექტების ურთიერთშერევისა და ინტერფერენციის საკითხები. თბილისი;
4. Noghaideli, J. (1972). Nark'vevevbi Da Chanats'erebi, I. Batumi. ნოღაიდელი, ჯ. (1972). ნარკვევები და ჩანაწერები, I, ბათუმი;

5. Fanchvidze, V. (1945). Mravlobiti Rickhvis Aghnishvnisatvis Zmnashi Imeruli K'ilos Mikhedvit, Sakartvelos Mecnierebata Akademiis Moambe, T. VI, №10. Tbilisi. ვანჩვიძე, ვ. (1945). მრავლობითი რიცხვის აღნიშვნისათვის ზმნაში იმერული კილოს მიხედვით, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. VI, №10. თბილისი;
6. Fartenadze, N. (2014). P'iris Nishnebi Sa p'irta K'ombinaciebi K'larjulshi. Humanit'arul Mecnierebata Fak'ult'et'is Kartvelologiis Cent'ris K'rebuli, VIII, Batumi. ფარტენაძე, ნ. (2014). პირის ნიშნები და პირთა კომბინაციები კლარჯულში. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართველოლოგიის ცენტრის კრებული, VIII, ბათუმი;
7. Faghava, M. (2014). Temis Nishanta Monacvleoba K'larjulshi. Humanit'arul Mecnierebata Fak'ult'et'is Kartvelologiis Cent'ris K'rebuli, IX, Batumi. ფაღავა, მ. (2014). თემის ნიშანთა მონაცვლეობა კლარჯულში, ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ქართველოლოგიის ცენტრი, კრებული, IX, ბათუმი;
8. Fut'k'aradze, Sh. (2010). Zmnuri Formebis Ts'armoebastan Dakavshirebuli Taviseburebani Imerkheulshi. Batumis Shota Rustavelis Saxelmts'ifo Universit'et'is Samecniero Centris Humanit'arul Da Socialur Mecnierebata Mimartuleba. Ach'aruli Dialekt'is Dargobrivi Leksik'a, XI, Batumi. ფუტკარაძე, შ. (2010). ზმნური ფორმების წარმოებასთან დაკავშირებული თავისებურებანი იმერხეულში, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ცენტრის ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა მიმართულება, აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, XI, ბათუმი;
9. Fut'k'aradze, Sh. (1995). Kartuli Enis Samkhrul-Dasavluri Dialekt'ebis Taviseburebebi Ist'oriuli Tao-K'larjetisa Da Muhajiri Kartvelebis Met'qvelebis Mikhedvit. Tbilisi. ფუტკარაძე, შ. (1995). ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებები ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუჰაჯირი ქართველების მეტყველების მიხედვით, სადისერტაციო მაცნე, თბილისი.

10. Fut'k'aradze, Sh. (1993). Chveneburebis Kartuli, Ts'igni, P'irveli, Batumi. ფუტკარადე, შ. (1993). ჩვენებურების ქართული, წიგნი პირველი, ბათუმი.
11. Faghava, M., Shioshvili, T., Mamuladze, Sh., Tsintsadze, M., Chokharadze, M., Shashik'adze, Z., Tsetskhladze N., Fut'k'aradze T., Baramidze, M., K'aralidze, J., Chokharadze, V. „Shavsheti“. (2016). Batumis Shota Rustavelis Saxelmts'ifo Universit'et'is Kartvelologiis Inst'it'ut'I, Monografia, Tbilisi. ფაღავა, მ., შიოშვილი, თ., მამულაძე, შ., ცინცაძე, მ., ჩოხარაძე, მ., შაშვიკაძე, ზ., ცეცხლაძე, ნ., ფუტკარადე, თ., ბარამიძე, მ., კარალიძე, ჯ., ჩოხარაძე, ვ. „შავშეთი“, (2016). შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ინსტიტუტი, მონოგრაფია, თბილისი.
12. Tsintsadze, M. (1954). K'irnat-Maradidis Met'qvelebis Taviseburebani. Batumis P'edagogiuri Inst'it'ut'is St'udent'ta Shromebi, I. Batumi. ცინცაძე, მ. (1954). კირნათ-მარადიდის მეტყველების თავისებურებანი, ბათუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა შრომები, I, ბათუმი.
13. Ch'umburidze, Z. (1967). Asp'ekt'isa Da Mokmedebis Sakhis Mimaratebisatvis Kartulshi. K'rebuli „Orioni“, Tbilisi. ჭუმბურიძე, ზ. (1967). ასპექტისა და მოქმედების სახის მიმართებისათვის ქართულში, კრებული „ორიონი“, თბილისი.
14. Jorbenadze, B. (1989). Kartuli Dialekt'ologia, I. Tbilisi. ჯორბენაძე, ბ. (1989). ქართული დიალექტოლოგია, I, თბილისი.

Verb peculiarities in Maradid Klarjuli

Abstract

Disappearance of **person markers** is rare (it refers to only **ვ**- prefix of the first subjective person, before labial **უ** vowel and the cases of the loss of the third indirect objective person prefixes before voiceless consonants), while the alternations of person markers are quite common. Functionally the most loaded are **-ენ** and **-ან** person markers of the third subjective person in plural. The frequency of their use instead of other affixes also points to it. It does not distinguish structure, combination of persons and number.

To express the plurality of objects, **გვ**- prefix is replaced by **მ-ან**; **მ-ენ**, **მ-ებს**, **მ-ან** confixes. **-თ** suffix is almost never confirmed for depiction of object plurality.

Alternation of **-ან**, **-ენ** suffixes is not typical for only Maradidi speech or general Klarjuli speech. It can be understood as a common Georgian phenomenon as far as it is met in other dialects of the Georgian language. However, their use with such frequency can be considered as a significant feature for southern (Samkhruli) dialects, Maradidi speech in particular.

Neither the alternation of **preverbs** is lawful, as in some cases they can be explained but in general, this phenomenon is very interesting because in different dialects there are many different derivations and interesting forms. The unity of functions should lead to the substitution of preverbs. Sometimes the same function can be conveyed by several preverbs; in addition, two different preverbs can indicate one and same direction. In certain situations, the preverbs can replace one another.

Not all the preverbs can express additional nuances, it can only be the specific feature of one of them. Additional nuances of the preverb

relate to the expression of the perfective aspect. All the verbal forms that contain some specific content and have additional nuances are, first of all, of perfective aspect.

The system of theme suffixes is unstable and changeable. If we scrutinize the speech of Maradidians, the problem will be visible and there fore much more impressive. Verbs with one themeoften have theme suffixes and vice versov – verb forms with theme suffixes need no suffix at all.

In the speech of Maradidians , there are reduced forms of theme suffixes (gatsurven, darekhven, momkidvida, gakidavda...) and variety of theme suffixes are found (-ავ, -ებ// -ო; -ებ// -ავ; -ამ// -ავ; -ავ// -ებ; -ავ// -ევ; -ებ// -ოვ; -ებ// -ობ; -ობ// -ოვ (-ევ); -ავ// -ებ (-ევ)...

Keywords: Dialects; Verbs; Preverbs; Person markers; Theme suffixes.